

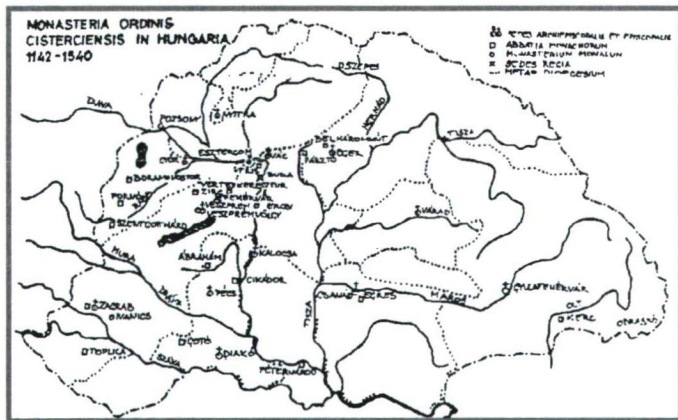
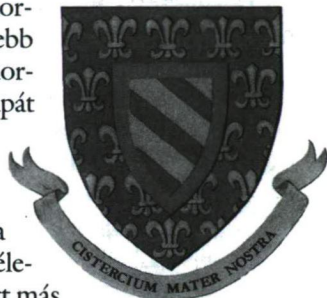
ABONYI HENRIK

Egyház

A ciszterci rend az Árpád-kori Magyarországon

Cikkemben az ún. „szürke barátok” hazánkban, az Árpád-korban végzett tevékenységét és kolostoraik környezetét, szűkebb történetét igyekszem vázlatosan áttekinteni. A Dijon (Franciaország) melletti *Cîteaux*-ban (latinul Cistercium) Szent Róbert apát (kb. 1027–1111) húsz rendtársával – tanítványával – 1098-ban a molesmei bencés kolostort elhagyva megalapított, és ezzel a kisebbfajta reformmozgalommal megalapította a ciszterci rendet. Az apát célja azonban nem egy új rend létrehozása volt. A mozgalom hajtórugóját az jelentette, hogy Róbert véleménye szerint a szerzetesi élet annyira fellazult, hogy nem látott más kiutat, csak az újítást, amelyet a Benedek-rend szabályainak visszaállítása, a lelkipásztori-hittérítői munka, a magányos, aszkétikus élet, az evangéliumi szegénység valósíthatott meg.

Magyarországon II. (Vak) Béla (1131–1141) már 1137 körül meghívott a heiligenkreuzi apátságból szerzeteseket, mégis az első ciszterci szerzetesek II. Géza (1141–1162) hívására érkeztek hazánkba 1142 táján. A Tolna megyei Cikádoron (Széken), Bátaszék közelében telepedtek meg, ahol a a kolostor a királyi támogatás révén országos jelentőségre tett szert. Az új templom követte az anyakolostor ciszterci hagyományoknak megfelelő alaprajzát és építészeti jellegét, bár – az anyakolostortól eltérően – falait téglából és nem kőből húzták fel. A Duna és a Sárvíz mocsarai közt található Cikádor megfelelő helyszínnek bizonyult a szerzetesek számára. A vidék nem volt lakatlan, archeológiai bizonyítékok is vannak arra, hogy Cikádor már a ciszterciak előtt is lakott hely volt. Valószínűsíthető, hogy a ciszterciak kezdték meg a mocsaras vidék lecsapolását. Munkájukat az első tatárjárás (1241–42) lassította, majd a török uralom alatt a táj teljesen elvadult. A templom a rendi szokásoknak megfelelően egyenes szentélyzáródású volt, széles kereszthajóval. A háromhajós templom hossza majdnem elérte a hatvan métert.

CISZTERCIK A KÖZÉPKORI MAGYARORSZÁGON

Így nemcsak Tolna megye legnagyobb temploma volt, de az országban is a legelsőek közé tartozott. Padlózata figurális díszítésű téglákat is tartalmazott, a régészek unikornist és szarvast ábrázoló darabokat találtak. A tatárjárás során az apátság elpusztult, ezt követően nehezen indult újra az élet. Egy ideiglenes felújítás után, csak 1347 körül kezdték meg az apátság tényleges újjáépítését. Ekkor azonban már

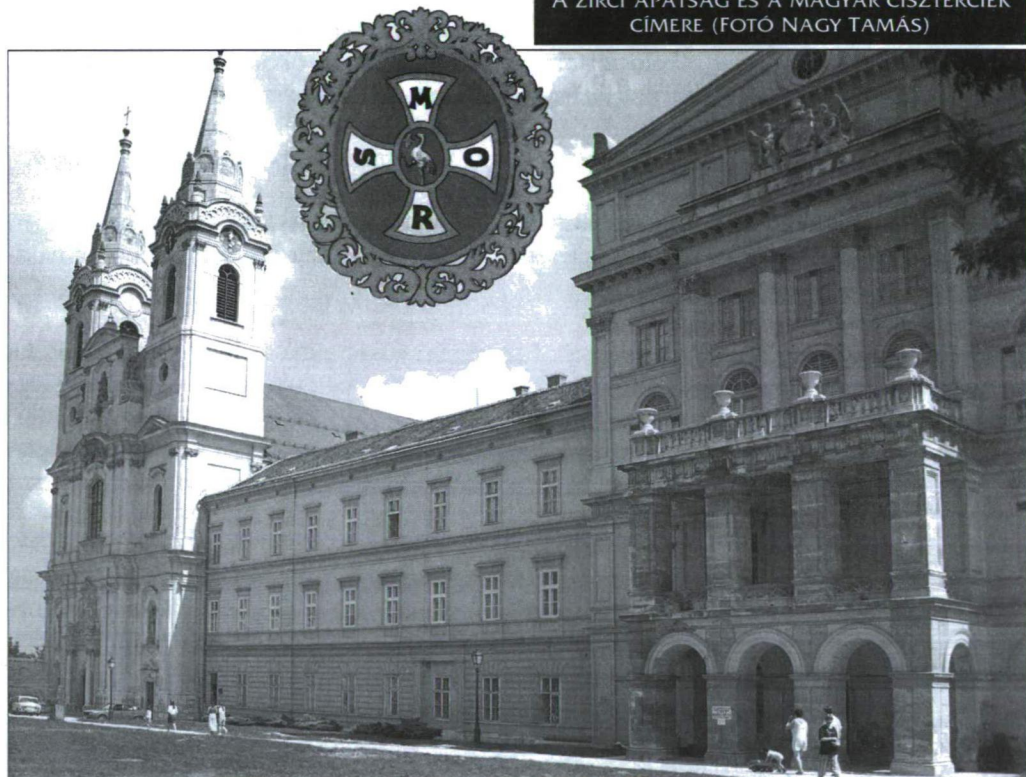
messze nem érte el az alapításkori méreteit, és többé nem nyerte vissza régi fényét. – „Az apátság történetét elsőként Békefi Remig írta meg. Ő tisztázta azt is, hogy az apátság a mai Bátaszék helyén feküdt. Valter Iлона 1994-96-ban a mai római katolikus templom környékén ásásokat végzett, megtalálta az eredeti apátsági templom alapjait, tisztázta alaprajzát és fellelte az apátságnál korábbi Szék falu temetőjét is. Az apátság történetét Sümegei József dolgozta fel. 2001. augusztus 20-án pedig átadták a konzervált romokat is, amely az 1347 után előálló csonkább változatban mutatja be az apátsági templom alapjait.”¹

A legnagyobb terjeszkedésük III. Béla (1173–1196) uralkodása alatt érte el csúcspontját, aki öt monostort alapított számukra: 1179-ben Egresen, 1182-ben Zircen, 1184-ben Szentgotthárdon és Pilsen, valamint 1194-ben Pásztón. A francia ciszterciek iránti nagy érdeklődése első felesége, a francia Châtillon Anna családi kapcsolataiból adódik. Annát még 1168-ban, a bizánci udvarban, herceg korában vette nőül.

Az egresi apátságot II. András magának és francia származású feleségének, Jolánnak temetkezési helyéül jelölte ki, amelyet várfallal vetetett körül, és gondoskodott támogatásáról is. Ezt az első tatárjárás idején feldúlták, de 1247-ben újjáépítették. 1280-ban IV. (Kun) László a Szent Koronát ide menekítette. Az apátság a török időkben végleg elpusztult.

A zirci monostor templomát Imre építtette, s a Szentháromság tiszteletére szenteltette fel. A zirci monostornak majd a XIX. században lesz jelentősége, hiszen a magyarországi apátságokat az ő joghatósága alá rendelték. Valószínűsíthető, hogy Zirc élén a XIV. század közepéig francia apát állott.

A ZIRCI APÁTSÁG ÉS A MAGYAR CISZTERCIEK
CÍMERE (FOTÓ NAGY TAMÁS)

A III. Béla által alapított monostor templomának helyén ma egy 1748–1764 között épült templom áll, amelyben látható Dorfmeister „Szentgotthárdi csata” című seccója. Az 1184-ben alapított pilisi apátságnak kb. 41 helyen volt meglehetősen nagy területű birtoka. Az itteni szerzetesek létszámából alapították a pásztói, a bélháromkúti és az ábrahám apátságot. Az 1241–42-es tatárjárás pusztította el, de IV. Béla felvirágoztatta és privilégiumaiban megerősítette, mivel édesanyját ide temették el korábban. 1526-ban a török pusztította el, később III. Károly helyreállította.

A cikádori monostor kivételével a többi királyi monostorba francia apátságokból (Clairvaux, Troisfontaines) érkeztek szerzetesek. Pozsonyban, Veszprémvölgyben, Brassóban és Ivánicsón női konvent is alakult, de csak a veszprémvölgyi tudott tartósan erős maradni. További monostorokat is alapítottak, így Borsmonostoron (1197), Kercen (1202), Toplicán (1208), Bélháromkúton (ma Bélapátfalva) (1232) és Péterváradon (1234) is. Érdemes megjegyezni a ciszterciak körében igen erőteljesen megnyilvánuló Szűz Mária-kultusz megnyilvánulásait. Az apátságok védőszentje szinte minden esetben a Boldogságos Szűz.

A borsmonostori apátságot a Bors nembeli Domonkos bán alapította 1197-ben meglehetősen gazdag adományokkal. A későbbi támogatásokkal (II. András 1224-ben, V. István 1270-ben) és privilégiumokkal különös hatalommal bírt. 1529-ben a törökök a földdel tették egyenlővé. Az 1202-ben alapított kerci apátságot 1223-as oklevél is említi, nagy kiterjedésű birtokkal. Az 1474-ben megszűnt apátsági templomból mára csak a szentély, a kereszt-hajó és a kettős kápolnarem maradt meg.

A toplicai apátságot II. András alapította Szűz Mária tiszteletére, melynek alapítólevele 1211-ből származik. A keresztúri (Savnik) monostort Kálmán herceg alapította 1214 táján. Apátja 1390-től kezdve sokáig a magyar területeken lévő apátságok „kormányzója” volt. A monostort a területen portyázó husziták tették tönkre 1433 körül. Gotó (Kutyevó középkori neve) apátságát 1232-ben alapították, melyet latinul Honesta vallis-nak is hívtak.

A bélháromkúti (ma Bélapátfalva) apátágban a pilisi szerzetesek által indult meg a missziós munka, amelyet 1240-ben IX. Gergely erősített meg oklevélben. A ma is teljes épségében látható román stílusú templom körül a monostor romjait helyreállították.

A mai Pornóapátiban a Poth nemzetségből István alapította 1234 táján az apátságot. Sok viszontagság után 1799-ben a monostort lerombolták, de a templom még ma is áll. Az ercsii apátság története igen érdekes. Eredetileg a XII. század második felében a bencések számára alapította Tamás nádor, majd az első tatárjárás előtt valamivel a karthauzi rend kapta meg. Majd a tatárok kivonulása után került a ciszterciakhez 1234-ben. 1260-ban helyreállították Szent Miklós tiszteletére. A pusztulás a mohácsi csata után következett be.

A középkorból tizennyolc apátságuk ismert Magyarországon. Nálunk, annak ellenére, hogy Béla oklevélben biztosította a ciszterci szerzeteseket affelől, hogy azokat a privilégiumokat, amelyeket Franciaország területén élveznek, nálunk is megkapják az alapítandó monostorok, ez a rend viszonylag kevéssé terjedt el. Ez azzal magyarázható, hogy a rend alkotmánya nem engedélyezte, hogy világiak beleszóljanak a működésükbe, az apát vagy a prépost kijelölésébe. Velük ellentétben sok esetben (pl. a bencések) ezt megengedték. Habár a clunyi szerzetesség alapelve a szegénység volt, azt nem mindenhol tartották be.

Jellemző volt a monostorok igen erős hatalmi pozíciója is. A Róbert féle „elgondolás” az egyszerűséghez, az igénytelenséghez vezetett a szerzetesek körében Magyarországon is. A monostorok élete általában az istenszolgálat (liturgia, olvasás, imádkozás) és a munka körül tengerszerte. Fontos szerepet vállaltak a mezőgazdasági munkák fejlesztésében és a gótikus

stílus meghonosításában is. A monostorok környezetében a laikusoknak megmutatták a nyugatról hozott ismereteiket, így olyan mintagazdaságokat hoztak létre a kornak megfelelő ipari- és kézműves létesítményekkel felszerelve, amelyek tovább tudták adni a mezőgazdasági újítások ismereteit. Habár az elszakadás a Citeaux-i monostortól igen erőteljes volt, mégis a „carta caritatis”-ban lefektetett szokások szerint minden monostornak a Citeaux-i anyamostorhoz kellett alkalmazkodnia. Az írásos „carta caritatis”-t a harmadik apát (a Szt. Róbert és Clairvaux-i Szent Bernát utáni), az angol Stephen Harding (Harding Szt. István) fektette le abból a célból, hogy a ciszterci „mozgalom” egységét biztosítsa. Ezt az 1119-ben II. Callixtus pápa hagyta jóvá.

Felhasznált irodalom

- PUSKELY MÁRIA: *Szerzetesek. A megszentelt élet 99 intézménye. 2.*, bővített kiadás. Zrínyi Nyomda kiadója, 1990.
- PÁLINKÁS MIHÁLY: *Múltunk nagyjai.* (Magyar történelem életrajzokban a honfoglalástól a kiegyezésig). Második, javított kiadás. Budapest, Unió Lap- és könyvkiadó.
- A kereszténység krónikája.* Budapest, 1998, Officina Nova.
- LÉKAI LAJOS: *A ciszterciak – eszmény és valóság.* Budapest, 1991, Szent István-társulat.
- GECSE GUSZTÁV: *A szerzetesség története.* Budapest, 1995, Seneca Kiadó.
- www.gemenc.csatolna.hu./hu/tolnamegye/muemlek/bataszek.shtml
- GÖMBÖS TAMÁS: *A szerzetes és lovagrendek címerei és viseletei, az evangélikus és református egyházak jelképei.* Budapest, 1993.
- SZÁNTÓ KONRÁD: *A Katolikus Egyház története.* I. kötet. Budapest, 1983, Ecclesia.

Eperjessy Kálmán-émlékiállítás nyílt az Egyetemi Könyvtárban

EPERJESSY KÁLMÁN (Erzsébetváros, Erdély, 1893 – Budapest, 1976) történészprofesszor életpályáját bemutató kiállításnak ad otthont a Szegedi Tudományegyetem Egyetemi Könyvtára. A szegedi felsőoktatás egykori jeles tagja és lapunk szellemiségét meghatározó kutató Makó város középiskolai tanáraként kezdte oktatói pályafutását. Kevesen tudják, hogy Eperjessy makói korszakában az ifjú József Attila osztályfőnöke volt. 1922-ben a budapesti egyetemen védte meg *Báthory István és a Porta* című értekezését. 1928-ban a szegedi tanárképző főiskolán lépett a felsőoktatás szolgálatába, melynek 1949-ig főigazgatója és 1957-ig – nyugdíjazásáig – oktatója, illetve a Történettudományi Tanszék vezetője volt. Tudományos tevékenységének dokumentumai közül huszonnégy kötet került kiállításra, köztük egy-egy példány az 1926-ban indult és negyven kötetet megélt *Csanád Vármegye Iratai* sorozatból, illetve *A Magyar falu története* (1957) és a *Városaink múltja és jelene* (1971). Az igen gazdag oktatói-kutatói életmű bemutatását felvállaló tárlatot hat dokumentum értékű fotó egészíti ki.

AJÁNLJA: JANCSÁK CSABA